

Kolumna

SREDNJO- VJEKOVNI BOSANSKI EPITAF

Bosna je jedna velika umjetnička galerija na otvorenom. Stećci. Teritorij na kome počiva preko 70.000 ovih nadgrobnika je geografski pojas nekadašnjih granica Bosne – ima ih u Dalamatinskoj zagori, Dubrovačkom primorju, Konavlima, sjevernoj Crnoj Gori, Sandžaku, zapadnoj Srbiji. Stećci ne predstavljaju uobičajen izraz kršćanskih/hrišćanskih sepulkralnih konvencija. Svojim arhitektonskim, likovnim i literarnim karakteristikama stećci su emanacija laičkog duha

i sadržaj vjerskog života nije bio dostatan za oblikovanje jakih religijskih identiteta. Minorna zastupljenost katoličkih i pravoslavnih uglavnom oko samostana i manastira koncentriranih zajednica, s jedne, i za protežniju vjersko-obrednu praksu nezainteresirana Crkva bosanska, s druge strane, učinili su da bosansko društvo živi svoj polupaganizam (herezu, rekli bi namršteni bosanski susjedi) dugog trajanja. I ona sezonska masovna vjerska okupljanja – po dolasku

Kvalitetno organiziran vjerski život podrazumijeva široku i funkcionalnu infrastrukturu. Sakralna arhitektonska baština srednjovjekovne Bosne ne poznaje objekte većih gabarita od one kapelice na Bobovcu. Jesu li to bosanski krstjani redovne nedjeljne mise i druge obrede održavali na merajama? Teško da je tako u zemlji koja je pod snijegom i minusima godišnje 5-6 mjeseci. Imajući sve to (a i mnogo još koječega) u vidu postaje jasnije zašto je u ta vremena jedino bosanski laik sa nadgrobnog spomenika – stećka mogao odaslati gromki protest protiv „reda vožnje“ k destinaciji s koje povratka nema:

Stah
boga moleće
i zla ne misleće –
i ubi me
grom!
Ili:
Kada hotjeh biti –
tagdi i ne bih...

Bosanski epitaf, kao i svaki drugi, spoj je emocije i refleksije. Poetiku epitafa determinirali su prostorna limitiranost kamene plohe i gruba tehnika klesanja golemih grafema

srednjovjekovne bosanske kulture. Za razliku od religijski-institucionalno opresiranih evropskih društava, u srednjovjekovnoj Bosni intenzitet

Osmanlija preformatirana u mevlude, Ajavatovicu, Lastavicu, Djevojačku pećinu... – bija-hu neka kombinacija zajedničke molitve i narodnog teferića.

I bosanski je epitaf, kao svaki drugi, spoj emocije i refleksije. Njegova prigodnost iziskuje i ustaljenu kompoziciju: tipske invokacijske uvode, osnovnu informaciju o pokojniku (A se leži... A sij bilig...) koja je povod emocionalnom pasažiranju i misaonom poentiranju. Poetiku epitafa determinirali su prostorna limitiranost kamene plohe i gruba tehnika klesanja golemih grafema. Najdarovitiiji dijaci/klesari uspjeli su taj hendikep pretvoriti u prednost. Vještom upotrebom figure elipse postizali su onu vrstu dojmljivosti koju sažimamo rečenicom: Tijesno riječima – široko mislima! Katkad se i zub vremena 'koautorski' potrudio da osnaži minus prisustvo prešućenih značenja i da priliku čitaocu za «dopisivanje» i «učitanje», inače tako bliska današnjim ljubiteljima poezije senzibiliziranim da disproporciju između leksičkih redukcija i metaforičkih proliferacija prihvate kao vlastiti čitateljski kod. Upravo na taj način s nama komunicira dijak Vukašin iz Pojske (13. stoljeće):

Se leže Dragaj,
na kraju –
ništ...

Bosanski 'kameni spavači' često nam se obraćaju u prvom i drugom licu jednine. Ozbiljno računaju na djelotvornost učinka poruka koje nam saopćavaju. Čitatelj, posjetilac nekropole, dolazi pohoditi svoje bližnje i već je, sam po sebi, emocionalno raskravljen, omekšan, više nego u drugim prilikama spreman prihvatiti emocijom i refleksijom impregnirane poruke sa stećaka. Svi epigrafičari

podrazumijevaju specifičnost i osebnost takva komunikacijskog konteksta. Vjerska ideologija želi ga kapitalizirati. Budući da je iz spomenutih razloga religijska konjunktura (Crkva bosanska) uglavnom indiferentna prema ovoj vrsti promidžbe, taj ukazani 'medijski' prostor obilato je kori-

pole da kao neupitnu vrednotu prihvati ne (ili vrlo sporadično) neku univerzalnu kršćansku maksimu nego pokornost svome feudalcu koji gospodari 'plemenitom baštinom'. I što je te poslušnosti u stvarnosti bilo manje (nakon smrti kralja Tvrtka I u eri feudalnog autonomaštva, npr.), to je u epita-

"Kameni spavači" često nam se obraćaju u prvom i drugom licu jednine, a najfrekventniji sadržaji srednjovjekovnih bosanskih epitafa figure su "vjerne službe" i "plemenite baštine"

stila svjetovna feudalna elita za promociju svojih ideograma. Najfrekventniji sadržaji srednjovjekovnih bosanskih epitafa stoga su figure 'vjerne službe' i 'plemenite baštine'. Upravni govor obrnutih apostrofa (obraćanja mrtvih živima) podstiče čitaoca/posjetioca nekro-

fima bilo više. Posebice je ovaj idejno-tematski aspekt srednjovjekovne bosanske epigrafike bio inspirativan za Mehmedaliju Maka Dizdara da u svojoj pjesničkoj zbirci *Kameni spavač* rekreira hudu povijesnu sudbinu bosanskog čovjeka koji krvari i gine za uskosebične tuđe

interese. Naknadna spoznaja i današnja perspektiva razumijevanja prošlosti čini stoga da neke tekstove epitafa čitamo u ironijskom ključu, kao npr. one posvećene mučenicima Ozrisalu Kopijeviću i Vignju Miloševiću:

Smrti ne poiskah...

Naviden od kraljevstva bosanskoga
i gospockoga srbskoga
za moga gospodina službu
bodoše me
i sikoše me
i oderaše.

U tuj smrti ne dopadoh.

I umrih
na roštvo Hristovo.

A gospodin me vojevoda
okrili
i ukopa
i pobiliži.
(Dijak Radoje, 1415- 1423)

Se leži Viganj Milošević.
Služih banu Stipanu
i kralju Tvrtku
i kralju Dabiši
i kraljici Grubi
i kralja Ostoju.

I u to vrime –
dojde i svadi se
Ostoja kralj
s Hercegom
i s Bosnom.
I na Ugre
Poje
Ostoja

To vrime,
mene,
Vignja,

Dojde
Končina.

I legoh
na svom
plemenitom
pod Kočerinom.

I molju vas,

Naknadna spoznaja i današnja perspektiva razumijevanja prošlosti čini da neke tekstove epitafa na više od 70 tisuća nadgrobnika čitamo u ironijskom ključu

ne nastupajte na me
ja sam bil kako vi jeste,
vi ćete biti kako jesam ja ...
(Kočerina, 1410-11)

I, tako nas bosanski epitaf uznosi u sfere univerzalnih značenja. Nije to više samo život Ozrisala, Vignja i brojnih drugih Gorčina koje *bodoše, sikoše, oderaše* u vjernoj službi za gospodina svoga, nije to više samo srednji vijek, niti se njihove sudbine više mogu vezati za jedan geografski prostor. To je svelik ratnika, običnog malog čovjeka u žrvnju povijesti, liše-

nog slobode izbora, prava na vlastiti glas i osjećanje. U njegovo ime progovorit će plaćeni profesionalac klesar, ne sluteći kako će njegovi stihovi u budućnosti iz feudalne propagande izokrenuti se u potresnu ironiju, u lirski martirij čovjeka koji gotovo pa nalazi olakšanje

u smrti. On ne 'umire' nego 'liježe na svom plemenitom', smiruje se na svojoj zemlji i jedino što još hoće učiniti (riječ je posljednji čin!) jeste skrušena molba: „Ne nastupajte na me“. Tiho i potmulo, jer dolazi od čovjeka na izmaku snage, zainteresiranog još samo da se ovjekovječi u kamenu i riječi – važnoj svakome! Odnedavno je i formalno tako – bosanski stećci sa svojim epitafima na UNESCO-voj su svjetskoj listi zaštićene baštine.

